

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
10. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2005

ETNONYMER – DET DANSKE SPROGS BERSÆRKERGANG

Af Lars Brink (København)

Jeg har fundet et punkt, hvor dansk er gået fuldstændig amok. Hvor man skulle tro, at der havde dannet sig et vist grundmønster, men hvor alt faktisk er kaos. Det drejer sig om landenavne og de tilsvarende indbyggernavne og tilhørs-adjektiver, fx *Danmark* – *dansker* – *dansk*. Sådanne triader findes jo – og skål jo findes – ved samtlige lande, byer og områder, og hvis kun området har et etableret ord, skal de andre jo kunne dannes på en eller anden måde.

Lad os først se på de suveræne stater i det Europa, jeg voksede op i.

Albanien – *albaner* - *albansk*

Belgien – *belgier* – *belgisk*

Danmark/Dannevang – *dansker/dansk*¹/*dansken*² – *dansk*

*England*³/*Storbritannien* – *englænder/engelskmand/brite* – *engelsk/britisk*

Finland – *finne* – *finsk*

Frankrig – *franskmand* – *fransk*

Grækenland/Hellas – *græker/hellener* – *græsk/hellensk*

Holland – *hollænder* - *hollandsk*

Irland/Eire – *irer/irlænder* – *irsk*

Island/Sagøen – *islænder/islænding* – *islandsk*

Italien – *italiener/italier* (tydforskel) – *italiensk/italisk* (do.)

Jugoslavien – *jugoslav/juggerne* – *jugoslavisk*

Luxemb(o)urg – *luxemb(o)urger* – *luxemb(o)urgsk*

Norge – *nordmand* – *norsk*

Portugal – *portugiser* - *portugisisk*

*Rusland*⁴/*Sovjet(unionen)/Sovjetrusland/USSR/Ivan* – *russer/sovjetborger* – *russisk/sovjet-(russ)isk*

Schweiz/Svejts – *schweizer/svejtser* – *schweizisk/svejtsisk*

Spa'nien – *spa'nier/spani-ol(er)* – *span'sk*

Sverige/Sverrig – *svensker/svensken*² – *svensk*

(Vest)tyskland/Forbundsrepubl./Germanien – *(vest)tysker/germaner/tysken*² – *(vest)tysk/germansk*

Østrig – *østriger* – *østrigsk*

¹ *Dansk* brugtes og bruges stadig, gammeldags, som substantiveret adj. = 'dansker'. H.C. Andersen kunne bruge *norsk* og *svensk* m.fl. i tilsvarende tyd, men det var ikke længere etableret i 50'erne.

² Disse former (der ikke har stød, fordi de opr. er bestemt form af *en danske* etc.) bruges om hele folket, dels om os selv og naturligvis positivt ("Dansken husvant plasker til søs"), dels om dem, vi har hadet mest: tyskerne, svenskerne og tyrkerne – set som fjender.

³*England* brugtes normalt = 'Storbritannien', hvad der jo også er muligt i dag. Derimod sagde man aldrig *U.K./United Kingdom*, endsige *Albion*.

4 Den skarpe læser vil se, at Østblokken kun er repræsenteret ved *Rusland*, for jeg mente faktisk det med de suveræne stater (tak, Bent Jensen!). Der var ikke noget ord for den europæiske del af Østblokken. *Rusland* var det alm. uformelle navn på Sovjetunionen, der dog aldrig brugtes af partitro. Sjovt nok brugte de det heller ikke i bet. 'Rusland', altså om den største af "republikkerne". *Russer* kunne selv i formel stil bruges istf. det tunge *sovjetborger*.

Der florerede en del hunkønsbetegnelser. Man kunne sagtens sige *italienerinde*, *russerinde* og *englænderinde*, omend de var gammeldags. Går vi lidt længere tilbage, møder vi et pudsigt system hos Otto Jespersen f. 1860, der et sted skriver, at man normalt vil sige *Han er Englænder*, men *Hun er engelsk*, og tilsv. *Hun er norsk*, så at man undgik det hermafroditiske *Hun er Nordmand*. Hunkønsformerne kån sikkert endnu høres hos gamle; dog næppe Retskrivningsordbogens (provokerende?) *islænderinde*.

Vi konstaterer nu, at der ikke er så meget som to stater, der afledes ens! Tættest kommer *Luxembourg* og *Østrig*. Men for det første var, og er, folk usikre på *Luxembourg* (alle andre afledn. ligger fast), for det andet vil man i talesproget her delvis associere *-borger*, jf. det nævnte *sovjetborger* og talrige by-afledninger: *bagsværdborger* osv. For det tredje er de ikke helt ens, idet *Luxembourger* får tilføjelse *-er* til det umodificerede landenavn, mens *østriger* af diverse grunde tilføjer et stød: *østri'ger*.

Herudover er der store forskelle. Hvis *Frankrig*-rækken skulle gå som *Østrig*-rækken, skulle det hedde ***frankriger*, ***frankrigsk*, hvis omvendt: ***øskmand*, ***øsk*. Hvis *Tyskland* skulle gå som *England*, ville det hedde en ***tysklænder* og ***tyskelsk*, hvis omvendt: *en **enger*, ***eng*. Hvis *Italien* etc. skulle gå som nabolandet *Albanien* etc., måtte det hedde ***italer*, ***italsk*, hvis det skulle gå som *Spanien* etc.: ***italier*/***italiol(er)*, ***italsk*. Hvis endelig svenskerne skulle følge finnerne, ville de hedde ***sverrer* (man fjerner 2. led og tilføjer *ɛ*), hvis omvendt: ***finskere*.

Men det kan da ikke passe, at alverdens ca. 200 landenavne ikke har et eller andet afledningsmønster – at man skal lære det hele udenad. Vi udvider derfor landekredsen på vor jagt og inddrager det nye og befriede Europa med småøer og det hele, dog stadig (bortset fra EU's luns af kagen) suveræne stater:

Estland – *ester/estonier* – *estisk*

Letland – *lette* – *lettisk*

Litauen – *litauer* – *litauisk*

Polen – *połak/polak* (med tendens til tyd-forskell) – *polsk*

Hviderusland – *hviderusser* – *hviderussisk*

Tjekkiet – *tjekke* – *tjekkisk*

Slovakiet – *slovak(ker)* – *slovakisk*

Ungarn – ungarer/magyar – ungar(n)sk/magyarisk
Slovenien – slovenier – slovensk
Kroatien – kroat(er) (tidl. krabat!) – kroatisk
Bosnien(-Herc/zegovina) – bosnier/bosniak – bosnisk
Makedonien – makedon(i)er – makedonsk
Rumænien – rumæner – rumænsk
Moldavien/Moldova – moldav(i)er/moldover – moldavisk/moldovisk
Bulgarien – bulgarer - bulgarsk
Tyrkiet – tyrk(er) (om tyrken se ovf.) – tyrkisk
Cypern – cypriot – cypriotisk
Malta – malteser – maltesisk

Vi går naturligvis let hen over *Hviderusland*, der afledes som *Rusland*; da det er samme morfem, der afledes, kan det ikke afficere os. Ej heller kan *Tyrkiet–Slovakiet* kaldes et ensartet afledningsmønster, for dels er 2 ikke nok til et mønster, dels er det kun, når man lægger sideformerne sammen, at det abstrakt set bliver ens. De fleste danskere vil aflede dem forskelligt. Jackpot får vi derimod ved *Albanien, Bulgarien, Rumænien, Slovenien* – sølle 4 navne (forudsat, at ingen siger *slovenier*, hvad jeg tror nogle gør). Og der er sandelig også en anden ensartet minigruppe: *Bosnien* etc. går ligesom *Belgien* etc. (men derimod slet ikke som *Spanien* etc. eller *Moldavien* etc.). Det er det hele. Jamen, der er jo en verden uden for Europa. Der må vi da finde et produktivt afledningsmønster!? De etablerede er:

Afghanistan – afghaner – afghansk
Algeriet/Algier – algerier/algerier – algerisk/algerisk
Argentina – argentiner – argentinsk
Armenien – armen(i)er – armensk
Australien – australier – australsk
Bolivia – bolivianer – boliviansk
Brasilien – brasilianer – brasiliansk
Burma/Myanmar – burmeser – burmesisk
Canada – canadier – canadisk
Chile – chilener - chilensk
Colombia – colombianer - colombiansk
Congo – congoleser - congolesisk
Cuba – cubaner – cubansk
E/Ægypten – e/ægypter – e/ægyptisk
Filippinerne – filippiner - filippinsk
Georgien/Grusien – georgier/gruser – georgisk/grusisk
Indien – inder – indisk
Indonesien – indoneser – indonesisk
Irak/Mesopotamien – iraker/mesopotamer – irakisk/mesopotamisk
Iran/Persien – iraner/perser – iransk/persisk
Israel – israeler/israelit (tydforskel) – israelsk/israelitisk (do.)
Japan – japaner/japaneser/japser – japansk/japanesisk
Kenya – kenyaner - kenyansk

Kina – kineser/kinamand – kinesisk
Korea – koreaner - koreansk
Laos – laot – laotisk
Libanon – libaneser – libanesisk
Madagaskar – madagasker/madagasser – madagaskisk/madagassisk
Marokko – marokkaner - marokkansk
Mexico – mexikaner – mexikansk
New Zealand / Ny Seland - newzealænder/nyselænder – umulig/nyselandsk
Pakistan – pakistaner - pakistansk
Peru – peru(v)ianer – peru(v)iansk
Sydafrika – sydafrikaner – sydafrikansk
Syrien – syrer – syrisk
Thailand – thailænder/thai (tend. t. tydforskel) – thailandsk
Tunesien/Tunis – tuneser – tunesisk
Ukraine/Ukraine – ukrainer – ukrainsk
USA/Amerika / De/Amerikas Forenede Stater / Staterne / Onkel/Uncle Sam – amerikaner – amerikansk
Vietnam – vietnameser – vietnamesisk

Billedet er jo også her præget af vældig regelløshed og talrige unikke uregelmæssigheder. Man skulle således tro, det hed ***libanoneser*, eftersom afledningsendelsen *-eser* normalt sættes direkte på navnet blot fratrasket et evt. tryksvagt *-a*: *burmeser*, *japaneser* (sideform, men altså ikke ***japeser*), *kineser*, *vietnameser* samt *congoleser*, der oven i købet indskyder et *l*. Man skulle også vente, at *-er* lagt til navnet uden andre dikkedarer end stødtilkomst, hvad der alment i sproget – i særdeleshed ved bynavne – er særdeles yndet, gjorde sig stærkt gældende. Men dét forekommer kun to gange: i *svejtser* og *østriger* (samt *luxembo(u)rger*, jf. dog ovenfor). Ved *Argentina* skal *-a* først trækkes fra; i *Filippinerne* skal man trække *-erne* fra, og i *Europa*, *Iran*, *Irak* og *Israel* sker der mangt og meget andet, fx trykoplægning.

Men er der da overhovedet ikke metode i galskaben? Tjah. Den største helt ensartede gruppe er på 7 lande, der ender på *-a* / *-ā*: *Amerika*, *Bolivia*, *Colombia*, *Cuba*, *Kenya*, *Korea*, *Sydafrika*. De afledes ved, at man fjerner *-a* og erstatter det med *-aner* hhv. *-ansk*, der overtager trykket og har lang stødt vokal; *Japan* og *Pakistan* afledes sådan set ligesådan (bortset fra sideformerne *japaneser*, *-esisk*!), men det er ikke rigtigt til at vide, at hele *-an* skal fratrækkes, for der er ingen andre ord at vide det fra. (Og *Vietnam* beholder sit *-nam* ved afl.) Desuden er *japaner* og *pakistaner* rigtig mudrede ord, hvor man ikke klart kan føle, om der foreligger derivativet *-aner* eller *-er* (med *-an-* i roden); de andre, *cubaner* osv., har klart nok *-aner*. Jeg advarer lige læseren: Dette er ingen bogstavleg, men en analyse af det rigtige sprog, talesproget og dets fattige skrift-afbildning. Læseren må derfor hele tiden tænke på ordenes udtale. – Imidlertid har lille Børge og Hassan ikke megen glæde af de 7's regelmæssighed, for der er 4

modeksempler (ud over, at man skal skifte rod i *USA* – *amerikaner*): *Argentina* (ikke rart at sige ***argentinaner*), *Canada*, *Kina* (***kinaner* heller ikke rart?), *Malta*, som endda går hver sine veje. Det eneste regelmæssige er, at navnet altid mister et udlydende bi-/svagtryks-[a].

Det er også en fast regel, som kun *Italien* bryder, at udlydende *-ien* bortfalder. Men her ser vi for alvor, at sprogguden holder os danske for nar. Der er så meget som 29 geografiske navne på *-ien* på alle lister tilsammen, godt en fjerdedel af totalen på 104. Af de 29 triader er de 6 helt bizarre: *Asien*, *Brasilien*, *Italien*, *Jugoslavien*, *Kroatien*, *Storbritannien*. Dé går, som vinden blæser. Til de resterende 23 er der hele 6 afledningsmønstre (beslægtede, javel, men det gør det kun sværere). Først ”÷i”-gruppen: *Albanien*, *Bulgarien*, *Germanien*, *Rumænien*, *Slovenien*. Den modsvares af ”+ i”: *Belgien*, *Bosnien*, *Georgien*. Men vi har skam også ”÷+ i”, som er den største: *Arabien*, *Indien*, *Indonesien*, *Mesopotamien*, *Persien*, *Serbien*, *Syrien*, *Tunesien* (vi ser bort fra alle mærkværdige sideformer, fx min egen *Tunis*, som jeg har svært ved at slippe, selvom den er uheldigt tvetydig), ligesom der selvfølgelig heller ikke mangler ”+÷i”: *Australien*, *Spanien* (vi glemmer *spaniolerne*). Og der sluttes af med fem bastarder (fordelt på flere mønstre, naturligvis): Dels *Armenien*, *Catalonien* (vi ignorerer vokalskiftet), *Makedonien*, *Tasmanien*, der har *-(i)er* – *-sk*. Dels *Moldavien* (glem sideform), der har *-(i)er* – *-isk*!

Egypten afledes på en måde som *Belgien*-minigruppen: Man fjerner *-en* og tilføjer *-er* hhv. *-isk*. Men da *Egypten* og det helt vanvittige *Polen* er de eneste statsnavne, der ender på *-en* uden et *i* foran, har man intet grundlag for at stryge det. Og selvom man havde, kunne man umuligt vide, om det skulle følge denne minigruppe eller *Albanien*’s minigruppe og altså blive > ***egyptsk*, eller måske følge *Australien* og også give ***egyptsk*. For slet ikke at tale om den italienske mulighed, der havde givet ***egyptener*, ***egyptensk*! Eller den polske, der ville have givet ***egyptak*! Eller den asiatiske: ***egyptat*!

Endnu mere horribelt uregelmæssige er afledningerne til *-iet*. Af de 5 sæt er ikke 2 helt ens: *Algeriet* (stærkt uregelmæssigt og vanskeligt), *Mongoliet* – *mongol(er)* (uetabl. for næsten alle; tilbageholdenhed ved *mongol*) – *mongolsk* (do.), *Slovakiet* (*slovak* er ikke helt ≠ *tyrk*, fordi trykket er uforudsigeligt; i *polak* er *-ak* derivativ, mens det i *slovak* er en del af roden, så dét hjælper heller ikke), *Tjekkiet* (skejer ud med den sjældne *Æ*-afl., men afgiver sikkert folkeligt *tjekker*, dén udelod jeg i skemaet som individualisme), *Tyrkiet*.

New Zealand (med den gammeldags sideform) går ligesom *Holland*, men her er der alligevel ingen ordentlig regelmæssighed, fordi *Holland* siden 50’erne (i dansk) har fået

sideformerne *Nederland* og *Nederlandene* (*den flyvende nederländer?*), der komplicerer det hele. Man kan fx høre folk kalde landet for *Nederland*, men sproget for *hollandsk*, hvorimod fagfolk som regel kalder sproget *nederlandsk*, vel at mærke det for Holland og Belgien fælles sprog. – I øvrigt går alle de andre på *-land* helt anderledes og helt uforudsigeligt.

Vi finder altså, at nogle ganske få statsnavne afledes ens – især når man ser bort fra en hel masse – men intet, der kan kaldes et eller flere tjenlige grundmønstre. Derimod finder vi visse utilstrækkelige **del-regler** som (1) den just nævnte mht. *-a*. Desuden:

2) *-øien* og *-iet* og det sjældne *-øen* skal bortkastes; kun *Italien* trodser den regel.

3) Hvis *-land* ikke er helt uregelmæssigt (hvad det meget tit er, fx *Finland*, *Island*, *Irland*), skal det afledes *-lænder*, *-landsk*.

4) Det er også nogenlunde regelmæssigt, at både indbyggernavnet og adjektivet er afledt af statsnavnet, selvom indbyggernavnet i enkelte tilfælde er afledt af adjektivet: *dansker*, *svensker*, *tysker*. Mht. det sidste har gudhjælpemig selve statsnavnet fået indbygget adjektivet.

5) Kombinationen af indbygger-derivativ og tilhørs-derivativ er ikke ganske fri. *-aner*, *-eser*, *-iser*, *-ener*, *-enser*, *-lænder* udløser altid *-ansk*, *-isisk*, *-ensk*, *-ensisk*, *-landsk* (undt. *engelsk*, *irsk*). Ellers er der ret frit slag.

6) En anden god lille regel er den, at landets sprog regelmæssigt hedder det samme som adjektivet. Der er vist kun to undtagelser: *latin* (ikke *romersk*) og *thai* (ikke *thailandsk*). *Portugisisk* osv. istf. *brasiliansk* osv. er naturligvis ingen undtagelse, for det er jo ingen sproglig caprice: Sproget *er* portugisisk. Tilsvarende *flamsk*, for der *er* intet altdominerende sprog i Belgien. Fagfolk kalder det *nederlandsk*, jf. ovenfor, men kan selvfølgelig tale om *flamske dialekter*. *Hindi* istf. *indisk* er heller ingen undtagelse, for selvfølgelig kan man ikke kalde et af mange sprog i Indien for *indisk*. Og for fagfolk er *australsk* og *amerikansk* naturligvis de opr. beboeres sprog, ikke det dominerende. Lægfolk roder. Også nordmændene må finde sig i, at de dansk-nære sprogvarianter i Norge hedder *norsk-dansk*. Af nationale grunde foretrækker de *dansk-norsk*. *Iransk* versus *persisk/farsi* er et grænsetilfælde, idet sproget er udbredt i bl.a. Afghanistan.

Det danske kaos sættes i relief af, at der, når vi ser bort fra de *unikke* afledningsendelser (som der er rigtig mange af, faktisk **13!**), er så meget som **10** derivativer at vælge imellem mht. indbyggerne: *-mand*, *-er* (med stød om muligt på foreg. stav.), *-aner*, *-eser* samt det eksklusive

-~~l~~ (*brite, finne, jyde, lette, skotte, tjekke*) og det endnu sjældnere ”nul” (altid med bortkastelser: *jugoslav, slovak, thai, tyrk*) samt det sjældne, men uden for vort emne velkendte *-ing* (*falstring, islænding, skåning*, jf. *udlænding, versterlænding*) og det område-tilhørende *-enser* (fx *palæstinenser*, se ndf.) og endelig de hver kun to gange optrædende *-iser* (*portugiser, waliser*) og *-ener* (*chilener, hellener*). Og 7 mht. adjektiverne: *-sk, -isk* (*-sk* med stærktryk og om muligt stød på samme stav., *-isk* med tryk og, om muligt, stød på foreg. stav.), *-a'nsk, -e'sisk, -i'sisk, -e'nsk, -ønsisk*.

Karakteristisk for det kaos, jeg har skitseret, er det, at adskillige af aflednings-endelserne er urene eller hybride, fx *-aner, -esisk, -isk*. De er sammensatte af et ret intetsigende element og en reelt oplysende afledningsendelse. *-aner, -ansk, -eser*, indeholder jo klart nok morfemet *-er* hhv. *-sk*, og *-isk* indeholder *-sk*, således at *-esisk* indeholder *-es + -i + -sk*. Disse hybride derivativer er ikke forbeholdt vores geografiske ord – vi har i almensproget *-elig = -e- + -lig*, og *-isk = -i- + -sk* – men de florerer i geografin og gør det hele ekstra grumset. Hvad betyder egentlig *-an-*? Ikke meget, blot ’Her slutter roden, som er et geografisk navn (det vidste vi i forvejen), herefter følger et reelt oplysende derivativ!’ Slige morfemer har aldrig fået navn i sprogvidenskaben, så jeg vil skynde mig at døbe dem *afmærknings-derivativer*. Både latin og vort urnordiske ursprog havde masser af dem. Dem, og kun dem, har man kaldt *stammemærker*. Stort set alle substantiver, adjektiver og verber havde en rod, der efterfulgtes af et stammemærke, typisk en vokal, der så efterfulgtes af en vifte af mulige fleksiver, hvis mønster var helt bestemt af stammemærket. Der lå altså ingen reel oplysning i stammemærket, men når man skulle bøje ordet, behøvede man kun at kende dét. Så gav bøjningen sig selv, sådan da. Afmærknings-derivativer har vi endnu i de romanske sprogs infinitiver, fx spansk *lavar, vender, finir*: Endelses-vokalen har ingen selvstændig betydning, men oplyser dog om ordets bøjning.

Nuvel, der er altså ikke noget brugbart mønster i alt dette. Man er som barn nødt til at lære hver geografisk triade udenad. Der er delhjælp i de nævnte del-regelmæssigheder, men ingen hjælp til et eneste komplet sæt. Men hvad gør vi så, når vi skal danne nye hidtil ukendte afledninger til resten af de ca. 200 stater og de endnu talrigere områdenavne? Ja, de kendte område-afledninger er ligeså tossede:

Arabien – araber – arabisk
Asien – asi~~at~~ – asi~~at~~isk

Bayern – bayrer – bayrisk/bajersk
 Bretagne – breton(er)/bretagner – bretonsk
 Catalonien – catalaner/catalonier – catalansk/catalonsk
 Dalerne/Dalarne/Dalarna – dalmas (mand) / dalkulla (kvinde)¹ – adj. umuligt at danne sproget.
 Europa – euro~~p~~æer - euro~~p~~æisk
 Falster – falstring - falstersk
 Flander(e)rn – uetableret – flamsk
 Fyn – fynbo – fynsk
 Færøerne – færing (pl. -er!, sml. islændinge) / kaskeløj – færøsk
 Grønland – grønlænder/krak/simut – grønlandsk
 Holsten – ~~h~~olstener/hol~~s~~tener - ~~h~~olstensk
 Jylland – jyde – jysk
 Kreta – kre~~n~~enser – kre~~n~~ensisk
 Kurdistan – kurder – kurdisk
 Lolland – lollik – lollandsk
 Monaco – mone~~n~~gasker - mone~~n~~gaskisk
 Montenegro – montene~~n~~griner - montene~~n~~grinsk
 Normandie – normanner (mht. nutiden: uetableret) - normannisk
 Palæstina – palæsti~~n~~enser (/fi~~l~~ister!) – palæsti~~n~~ensisk (/fili~~s~~trøs!)
 Pommer(e)n – pomme~~n~~aner – pomme~~n~~ansk/~~p~~ommersk
 Serbien – serber – serbisk
 Sjælland – sjællænder – sjællandsk
 Skotland – skotte – skotsk
 Skåne – skåning – skånsk
 Tasmanien – tasman(i)er - tasmansk
 Wales – wa~~l~~iser – wa~~l~~isisk

¹ Kun danskere fortrolige med svenske forhold bruger disse ord. Resten må give fortabt: Det er næppe muligt at udtrykke sig fuldt sprogligt tilfredsstillende uden disse.

Vi har nu været igennem næsten alle etablerede lande-triader, hvoraf mange dog sikkert er uetablerede for adskillige. Og vi har smagt en kraftig prøve på område-triaderne. Vi har endnu ikke fundet noget brugbart mønster. Det vil vi straks gøre – nemlig ved at finde et landenavn, hvis afledninger er os uetablerede. Her fik jeg et chok. Jeg har hele tiden taget det for givet, at man kan danne sprogette afledninger til ethvert geografisk navn. Men det kan man ikke! Ovenfor så vi, at man ikke på dansk kan danne et tilfredsstillende adjektiv med tyden 'vedr. Dalarne'. Men et hæderkronet statsnavn som *Honduras*, hvad skal déts indbyggere hedde? *Hondurasi~~a~~nere*? *Hondu~~x~~asere*? *Hon~~d~~urassere*? Det er umuligt. Mindst mislyd har *Honduras-borgere*, men det er klodset og har en snært af komik. Sprognævnet anbefaler *Honduranere*, der vel er inspireret lidt af spansk *Hondureños*, men som – skønt ganske elegant – sprænger dansk orddannelse. Det har ikke én etableret parallel. Sprognævnet kom faktisk i store vanskeligheder,

da det skulle anbefale afledninger til alverdens statsnavne. Da man kom til *Burkino Faso*, siges det, at et medlem foreslog *burkineser*, et andet *burkinofasist*! Man vedtog dog *burkiner*. En håbløs opgave, for sproget vil ikke. Jamen, skal vort sprog da ikke kunne betegne alt mellem himmel og jord for at være et komplet sprog, ja, for at hæve sig over dyrenes beskedne kommunikations-repertoire? Jo, og det kan det også. Man skal bare droppe fordommen om, at hvad som helst kan rummes i et ord. *Mand fra Honduras / Borger i H.* er jo perfekt – ligesom *en fra Dalarne*. Men *nogle* navne kan vel godt afledes, og hvordan foregår det i så fald?

Lad os sætte, at landet hedder **Luk* [*luk*]. En borger heri må hedde en **lukker*, og hán må tale **lukkisk* eller, mindre heldigt, **luksk*, dagen lang. Hedder landet **Lukkon*, må mennesket hedde **lu~~k~~o'ner*, og hán snakker **lu~~k~~o'nsk*. Hedder landet derimod **Lukka*, vil borgerne hedde **luk~~k~~anere*, og deres sprog vil være **luk~~k~~a'nsk*. Landet kunne også hedde **Lukien*, da ville borgerne være **lukiere*, som var stolte af deres **lu'kiske* sprog. Eller landet hedder **Lukkistan*, da ville vi nok vakle mellem **lukkere* (jf. *kurdere*) og **lukki~~s~~tanere* (jf. *pakistanere*) og mellem **lukkisk* og **lukki~~s~~ta'nsk*. – Vi ser da, til vor store overraskelse, at derivativet *-er*, der så godt som aldrig sættes til etablerede statsnavne uden dikkedarer, er produktivt i *Luk*. Der er kun én eneste parallel blandt de etablerede: *Schweiz*. Og hvis vi udvider sammenligningsgrundlaget til statsnavne, der blot *ender* på trykstærk stavelse, er der herudover kun *Peru*, der jo ikke engang får *-er* (og *USA*, der slet ikke afledes). Så disse to kan umuligt afgive mønster.

Mønsteret kommer fra vore bynavnes afledning. Blandt bynavne er *-er* uden dikkedarer meget dominerende, og blandt bynavne på trykstærk stavelse endnu mere dominerende: *københavn*, *newyorker*, *berliner*, *frederikssunder*, *åbenråer*. Der er næsten kun undtagelser i købstads-afledningerne (fx *helsingor**aner*). Se Vibeke Dalbergs glimrende oversigt (Dalberg 1974:13ff.). Da der næsten ingen landenavne er, der ender på trykstærk stavelse, må mønsteret selvfølgelig søges andetsteds, og bynavnene melder sig da naturligt. De andre forhold i mine konstruerede eksempler skyldes derimod landenavnene. **Lukko'ner* skyldes *i~~x~~aner*, *i~~x~~aker*, *paki~~s~~taner*, *jap~~a~~ner*. **Luk~~k~~aner* skyldes *cubaner*, *kenyaner*. Der er ganske vist mange på *o* – *ø*, der afviger, men der gælder den regel for produktiv orddannelse, at man vælger det simpleste mønster. **Lukkien* → **lukker* skyldes den før nævnte regelmæssighed, at man stryger *-ien* eller

-*en*; det skulle altså også kunne hedde **lukkier*, men den fulde strygning er den simpleste. Jeg opstiller ikke flere hypotetiske stater, for resultatet er det samme: Man bruger de små del-regler, og hvor de ikke slår til, skeler man til bynavnene, idet man overalt foretrækker den simpleste løsning. Men endnu engang: Det kán ikke altid lade sig gøre, og så parafraserer man.

Årsager

Hvorfor er de etablerede landenavnes afledning så kaotisk, at der end ikke danner sig et eneste grundmønster? Først vil vi lige se på et par nærbeslægtede sprog. Norsk er i høj grad en krydsning mellem dansk og svensk – også her. Svensk minder naturligvis meget om dansk og er helt klart også kaotisk. Der er som oftest en lille afvigelse fra dansk i ”sættene” – også når vi regner i tilsvaregheder som fx sv. *-are* = da. *-er*. Men svensk synes lidt mere regelmæssigt end dansk. For det første har svensk næsten ikke de grumsede hybride endelser *-aner*, *-eser*, *-iser*, *-ener*. Det hedder næsten konsekvent *cub-an* ’cubaner’, *kin-es*, *portug-is*, *chil-en* osv., så at disse morfemer bliver enkle regelrette indbygger-derivativer, som adjektiverne, også smukt regelret, kan lægge sig til: *Cuba* – *cub-an* – (*cub-an*)*sk*. Vi slipper altså for de danske mudrede, næsten betydnings-tomme og inderligt overflødige afmærknings-derivativer. Men Svensson har desværre en snært af den danske forgiftning. Det kan faktisk hedde *brasilianare*, *chilenare* og *sanmarinesare*. Der er vist desværre tale om, at Svensson står dér, hvor Svendsen stod for flere hundrede år siden og er begyndt at tilføje det populære *-are* til ord, der allerede har indbyggermærke.

Jeg vil også kalde det enklere, at svensk, *når* det afleder *-land* (hvad det ligesom dansk langtfra altid gør), får omlyd både i appellativet og adjektivet: *Holland* – *holländare* – *holländsk*.

Den interessanteste ting er fordelingen af *-sk* og *-isk*. I dansk råder næsten kaos, bortset fra, at *-isk* i dag er meget lidt produktivt. Mine tanker er således brinkske, næppe brinkiske. Men i de etablerede ord (*brinksk* er desværre uetableret) gælder næsten kun den regel, at *-sk* ikke må bryde dansk stavelsesstruktur, så at fx ***cyklsk*, ***metrisk*, ***bassk* er umulige (men uetableret: *den Kaas'ske spillestil*). Desuden er *-p/b-sk* og *-fsk* og *-jsk* umuligt: *tropisk*, *schwabisk*, *lesbisk*, *strofisk*, *malajisk* osv. Efter trykstærk vokal synes *-isk* også enerådende: *fæisk*, *oversøisk*, *ægæisk*, *hebraisk* osv. Dette er alt sammen begrænsninger af *-sk*. Til gengæld er *-isk* umuligt efter morfemerne *-an-*, *-en-*, og dette er i det etnonyme ordstof, og kun dét, udstrakt til enhver stilling efter [n]: *cubansk*, *chilensk* osv., *afghansk*, *argentinsk*, *dansk*, *filippinsk*, *finsk*, *fransk*, *fynsk*, *holstensk*, *iransk*, *italiensk*, *-landsk*, *pakistansk*, *skånsk*, *spansk*, *svensk*, *ukrainsk*.

Systemet udstrækkes også til navne med det labile *i* i roden; heller ikke de får *-nisk*: *armensk, catalonsk, makedonsk, rumænsk, slovensk*. (*Makedonisk* er en Sprognævns-sideform imod naturen). Uden for vort emne er der derimod masser af [n] + *-isk*: *platonisk, scenisk, hygiejnisk* o.m.fl.

I svensk – i hvert fald i det etnonyme stof – er dette simplere. Der er som i dansk aldrig *-isk* efter *n* (ejheller alternerende med *-ländsk*, jf. udtalen), ejheller efter [j], hvad der vist er fonotaktisk udelukket i nærværende omgivelser: *luxemburgsk, uruguaysk*. Men herudover er *-isk* altdominerende: *australisk, bulgarisk, grekisk, irisk, israelisk, mongolisk, österrikisk*. *Macedon(i)sk* forklares ved det labile *i* i roden, som dog normalt medtages i typen. Kun *ungersk* kan jeg ikke klare. Når 'Ungarn' hedder *Ungern* (som tidl. i da.), og 'ungarer' *ungrare*, så burde Svensson bestemt sige ***ungrisk*, men det gør han altså ikke.

En anden lille svensk simplicitet er den, at når navne på *-ien* afledes med *r*-suffikset, hvad der langt fra altid sker, så er formen fast *-ier* og ikke som det regelløse danske *-(i)er*, fx *indier, syrier, tunisier, serb(ier)* osv.

Alt dette er dog kun "del-regler", de hjælper ikke til at danne større komplette ensartede aflednings-sæt. Sådanne er i svensk, såvidt jeg kan se, ligeså få og fåtallige som i dansk – og omtrent de samme. Svensk har også sine helt vilde former. Jeg kan byde på *egyptier* med indskudt *i*; det skyldes utvivlsomt, at *Egypten* og *Polen* også i svensk er de eneste statsnavne med *-en* uden foranstående *i*. Da man afledte det, glemte man altså, at det ikke hedder ***Egyptien*. Vi har selv gjort nøjagtig det samme i *canadier* – som om det hed ***Canadia*. Ja, allerede i latin gik noget sådant i svang. Det hed jo *Atheniensis, Carthaginiensis*, skønt *proprierne* ikke er *i*-stammer, men *-ensis* lagde sig med forkærlighed til stammer med *-i*-. Og det er jo overhovedet noget af det almindeligste, at en slutlyd i roden opfattes som begyndelseslyd i derivativet: *-ning, -ling, -nist (fløjtenist), -nalsk (jomfrunalsk), -omat (bankomat)* er skabt på denne måde, ja, ved by-afledning vrimler det med dem: *brønderslevianer, grenågenser, sæbynit* o.m.fl., se Vibeke Dalberg. Man må faktisk undre sig over, hvor lidt der er af det ved landenavns-derivationen.

Vender vi os nu til islandsk, møder vi langt større simpelhed. Dette frygtindgydende sprog med dets rige og inderligt uregelmæssige bøjning er legende let på nærværende aflednings-felt:

Albanía – Albani - albanskur
Austurríki – Austurrikismaður – austurrísk
Belgía – Belgíumaður/Belgi – belgísk
Bosnía-Hersegóvina – bosni – bosnísk
Búlgaríá – Búlgari - búlgarskur

Danmörk/Danaveldi/Baunmörk 'Ærtemark' neds./Baunverjaland do. – Dani/Bauni
 'ærteæder'/Baunverji – danskur/baunskur/baunverskur
 England/(Stóra-)Bretland – Englendingur/Breti – ensk/bresk
 Eistland – Eistlendingur – eistnesk
 Finnland – Finni – finnsk
 Frakkland – Frakki – franskur
 Grikkland/Hellas – Grikki/Helleni – grísk/hellensk
 Holland – Hollendingur – hollensk
 Hvíta-Rússland – Hvít-Rússi – Hvítrússnesk
 Írland – íri – írsk
 Ísland/Ísaland/Ísafold/Frón/Skerið/Klakinn – Íslendingur – íslensk
 Ítalía – Ítali – ítalskur
 Júgóslavía – Júgóslavi – júgóslavnesk
 Króatía – Króati – króatísk
 Kýpur – Kýpurmaður – kýprísk
 Lettland – Letti – lettisk
 Litháen – Lithái – litháísk
 Lúxemborg – Lúxemborgari – mangler
 Makedónía – Makedóniumaður – makedónsk
 Malta – Möltumaður – maltnesk
 Moldavía – Moldavi – moldavísk
 Nor(v)egur – Norðmaður – norsk
 Pólland – Pólverji – pólsk
 Portúgal – Portúgali – portúgalskur
 Rúmenía – Rúmeni – rúmensk
 Rússland – rússi–rússnesk
 Slóvakía – Slóvaki – slóvaskur
 Slóvenía – Slóveni – slóvensk
 Sviss – Svisslendingur – svissnesk
 Spánn – Spánverji – spánsk/spænsk
 Svíþjóð/Svíaríki/Svíaveldi – Svíi – sænsk
 Tékkía – Tékki – tékknesk
 Tyrkland – tyrki – tyrknesk
 Ungverjaland – Úngverji – ungversk
 Þýskaland – Þjóðverji – þýsk

Jeg har sat adjektiverne i femininum, hvor de ikke har u-omlyd – ikke for at kompensere for årtusinders hævdede undertrykkelse, men fordi derivationen derved fremtræder klarere. De deciderede uregelmæssigheder er understreget. I fx 'engelsk' venter man *engskur* med et g, der ikke høres i udtalen (3-kons.-reglen), men dog med [P], som godt kan forekomme foran s, jf. *bangsi* 'bamse'; men det er utvivlsomt noget nyere; tidligere måtte [P] ufravigeligt assimilere sig det flg. s. *Franskur* er uregelmæssigt, da det hedder *Frakkland* og *Frakki* med ægte oldnordisk assimilation < **Frankland*, **franki*. N'et kommer fra dansk. I oldisl. hed det *frakkneskr*. Og også i dansk er formen jo uregelmæssig, da den burde hedde ***fransk*, i udtalen naturligvis med et

midter-*k*, som kun Allan Karker ville udtale, men dog med [p]: **[~~ʃ~~αp'sk]. Vi har altså ikke alene verdens mest komplicerede etnonymer, vi har Gud bedre det også eksporteret dem til venligtsindede kolonier med fornuftige systemer. *Norðmaður* er kun uregelmæssigt i skrift, da *ð* aldrig udtales her, og det jo er normalt at skrælle udlydende trykssvag stavelse af roden. – I alt er der kun 4 inkolent-derivativer: *-maður*, *-i*, *-ing*, *-verji*. Egentlig er *-i* først og fremmest et fleksiv (så man kunne være fristet til at operere med et nul-derivativ), men det fungerer faktisk som begge dele, fordi det blot indgår i ét af talrige bøjningsparadigmer, og dette derfor ved at være det eneste, der kan kobles direkte til statsnavnet, også kommer til at bære afledningsbetydningen. *Luxemborgari* rummer hverken et selvstændigt derivativ eller er en undtagelse. Grundordet er sammensat med *borg* 'storby' og dettes helt normale afledning er *borgari*.

Sprognavne falder ikke som på dansk sammen med adjektivet, men er ligeså enkle at danne. Man sætter adjektivet i femininum bestemt ('den x-ske tunge'): *franska*, *saenska*, og bøjer dette som et almindeligt svagt sb.

Dansk er altså atter en gang de nordiske sprogs enfant terrible. Men er det nu os, der internationalt set er sære, eller er det de andre? Det får vi forhåbentlig en antydning af ved at undersøge det internationale sprog par excellence, verdenssproget engelsk. Lever det op til sit ry som indbydende enkelt for fremmede? Lad os se på det.

Albania – Albanian

Austria – Austrian

Belgium – Belgian

Bosnia – Bosnian

Bulgaria – Bulgarian

Denmark – Dane - Danish

England / (Great)Britain / U(nited) K(ingdom) / Britannia / the Albion – Englishman/-woman / the English/British / Brit – English/British

Finland – Finn – Finnish

Estonia – Estonian

France – Frenchman/Frenchy / the French – French

Greece/Hellas – Greek/Hellene – Greek/Hellenic

Holland / the Netherlands – Dutchman/-woman / Netherlander / the Dutch – Dutch/Netherlans

White Russia / Byelorussia / Belarus – White Russian / Byelorussian

(the Republic of) Ireland / Eire - Irishman/-woman / the Irish - Irish

Iceland –Icelander –Icelandish

Italy – Italian

Yugoslavia - Yugoslavian

Croatia - Croatian

Cyprus – Cypriot(e)

Latvia – Latvian
Lithuania – Lithuanian
Luxemb(o)urg – uetableret
Macedonia – Macedonian
Malta – Maltese
Moldavia – Moldavian
Norway – Norwegian
Poland – Pole – Polish
Portugal – Portuguese
Ro/umania – Ro/umanian
Russia – Russian/Russ/Rusky - Russian
Slovakia –Slovakian
Slovenia – Slovenian
Switzerland – Swiss
Spain – Spaniard / the Spanish – Spanish
Sweden – Swede – Swedish
the Czech Republic – Czech
Turkey – Turk – Turkish
Hungary – Hungarian/Magyar
Germany – German/boche/Hun(næppe som adj.)/Dutch (amr.)

(Jeg har sparet lidt på derogativer som *Eyetie, Dego, Frogeater*; reelt forstyrrer de jo ikke derivationerne). Som den skarpe læser for længst har set, er der stort set kun to spalter. Engelsk bruger altså generelt samme ord om indbyggeren og, hvad der vedrører land og folk. Og det har *ét stærkt dominerende suffiks: -n*, hvortil kommer de ret sjældne *-ish, -ese, -er* og *-man/-woman* (som vi for nemheds skyld kalder suffikser), i alt 5, samt de unikke *-ene, -iot(e)*. Adjektiverne har desuden det unikke *-ic*. – Det dominerende *-n* knyttes næsten altid til dét *-ia*, der i eng. må kaldes et redundant regions-suffiks. Godt halvdelen af alle listernes stats- og område-navne har det. I enkelte tilfælde, som *Hungary, Italy, Norway*, findes det ikke i navnet, men indskydes alligevel foran *-n*: *Norwegian* etc., idet *-n* skål have *-a-* foran sig. *-ica* kan betragtes som en variant af *-ia*; begge har trykket lige foran sig, og begge får *-n*: *Africa, America*. Da *-n* ikke ændrer ved trykket, og *-ia* fast har trykket på stavelsen lige foran, bliver hele feltet præget af langt større tryk-forudsigelighed end i dansk. Tilfældigvis har de navne, der ikke har *-ia/-ica*, stærk tendens til 1.-stavelses-tryk, således at jeg i alle lister kun tæller 10 med uforudsigeligt tryk – og det er ikke mange: *Afghanistan, Brasil, Ixan, Ixag, Japan, Madagascar, Montenegro, Morocco, Pakistan* (amr. *P-*), *Peru*. Men herfra skal endda trækkes *Brasil, Iran, Morocco*, idet blot den omstændighed, at de tilføjer *-(i)an*, fastlægger trykket til stavelsen lige før.

Naturligvis har eng. også en del uregelmæssigheder, fortrinsvis i de i ældre tid mest brugte. Den særeste engangsforeteelse er 'arabisk', der udtrykkes ved hele 3 derivede adjektiver: *Arab* om stater og mennesker og enkelte uforudsigelige substantiver, *Arabic* om alt vedr. sprog, og *Arabian* om resten! Men mærkværdighederne er jo langt fra så mange og så sære som i dansk. Kun en enkelt omlyd (*French*) og, bortset fra rodskifte, meget få dobbeltformer. Engelsk har til fulde indfriet forventningerne til det enkle, fremmedvenlige verdenssprog. Det ér dansk, der er bizart.

Vi vil derfor straks se på, hvorfor det er blevet så indviklet i vort modersmål. Og der ér noget at forklare. Dansk er jo et stærkt forenklet bøjningssprog. Danskere føler utvivlsomt let ubehag ved bøjning. Alene i min tid er det gået tilbage for objektsprædikativ-kongruensen (*Hun gjorde dem glad*, sligt ses selv i den konservative presse), for tokønssystemet i stofnavne (*lækkert mad*, *skønt musik*, selv *sex*, der dog burde være fælleskøn, har fået neutralt stof-"genus": *sikkert sex*). De stærke verbers stolte participial-*n* er snart en saga blot (*stærkt optagede mennesker*, *stjålede sager*), og man finder knap en ærlig komparativ.

Nu er vort emne derivation, og dér har vi danske ikke nedslidt vort sprog så grelt som i fleksionen. Jeg har i Brink 2004 optalt, at hvor nyisl. har bevaret 22 fonetisk forskellige aktive verbal-fleksiver, har dansk kun bevaret 6, og så var der endda 2 til i fællesnordisk (nemlig *-im* '1.p.pl.konj. og *-nu* 'perf.part. best.fem.sg.oblik./ubest.n.sg.dat.). Blandt derivativerne tæller jeg, på grundlag af Skautrup 1944, 33 produktive i fællesnordisk. Dem er der kun 18 tilbage af i dansk, men til gengæld har vi fået mange nye, så at der i alt i vort sprog turde være 34 produktive. Derivativerne er jo mere bevidste end fleksiverne, idet de danner selvstændige ord, har mere håndgribelig betydning, ofte bitryk eller hovedtryk og ofte den mere prominente frontstilling. Men dansk er jo i hvert fald ikke kendt for derivativ kompleksitet som de romanske eller slaviske sprog. Så man må undre sig.

Min første kaos-forklaring er, at disse etnonymy er kommet til os i rigelige mængder gennem hele sproghistorien. Der er et ældgammelt lag, der bygger på de dengang rådende regler for derivation, og der er et lag så ungt som de seneste afrikanske revolutioner. Dette i modsætning til fx vore legemsdeles navne, der overvejende er meget gamle, eller vore musikudtryk, der overvejende er optaget efter 1500. *Dansk* og *svensk* er afledt til de ældgamle stammenavne *daner* og *sveer*, og det bizarre *n*, der kiler sig ind i *svensk*, må forklares ved, at *sveer* opr. rummede derivativet *-an*, og at dettes *n* på en eller anden indviklet måde lydtret er

forblevet i *svensk*, men gået tabt i *Sverige* og *sveer*. *England's* 1.-led er afledt – med ældgammel i-omlyd – af *Angel*, et af urhjemmene. Og sammensætningen *Engel-land* har været i vort sprog så længe, at der har været rigelig tid til en lille synkope og konsonantforkortelse. Dét var der ikke basis for i det dengang én stavelse kortere *engelsk*, og derfor må vi nu videreføre denne mærkelige alternation. Også *k*-tabet i *franskmand*, *fransk* hører herhen; der er gået så lang tid, at det har bidt sig helt fast – sml. *k*-tab nr. 2 i *franskbrød*, som skriften dog endnu vidner om. Hvis vi i dag skulle aflede *Frank(-rig)*, ville vi i distinkt tale bevare begge *k*'er: ****franksk**, og selvom en og anden sjusket teenager ville sige ****[fr̥a_P'sk]**, ville han dog bevare [p] som et minde om det tabte *k*. Noget lignende gælder det tabte *k* i *græsk*: I dag ville man bevare det i distinkt tale – og skriften ville selvfølgelig altid bevare det: ****græksk**, men der er gået så lang tid, at det er gået helt tabt. Og når vi har to rødder for dette land, er det, fordi der har været tid til både at optage det latinske *Graec(ia)* og det græske *Hellas*, (som nordmændene har lagt sig fast på). – *Islænder* var den danske normalform engang, men *islænding* fik et vældigt opsving, da islænderne i 1918 henstillede til os at bruge denne form, da de dårligt tålte at høre den anden. Det er jo stærk kost, at vore fhv. kolonier skal lære os at tale dansk, men det kan selvfølgelig betragtes som en tak for det i isl. uregelmæssige *franskur*, som de fik fra os. Under alle omstændigheder blev det sværere. – Hvis det stadig hed **Norð-wegr* 'Nord-vej', ville *nordmand* være helt regelmæssigt, for det er jo normalt at bortkaste 2.-leddet ved afledning, og *norsk* ville være næsten normalt, men tidens tand sled landenavnet ned til *Norge* (formentlig endda en læseudt. for *Norre*), så at det derefter burde have heddet ****Norgmand** (*e*-bortkastelsen er normal). – I den lange tid, der er gået, har et bestemt suffiks fået et vældigt opsving: *-er*. Det var ikke nær så almindeligt i oldnordisk som nu og brugtes især i stillingsbetegnelser, *hlōwpari* 'løber', *dómari* 'dommer' osv., vistnok aldrig om indbyggere. Det tegner sig i dag for 86% af stats-etnonymernes hovedvarianter, dog, vel at mærke, kun 57%, når de hybride dobbeltafledninger *-aner*, *-eser*, *-enser*, *-sker* osv. er trukket fra. Det kunne opr. under ingen omstændigheder indgå i hybriden *-sker*. Men fra ca. 1700 kan man sige *tysker* (her er *sk* kun svagt et suffiks), og fra ca. 1780 *dansker*, *svensker*. Så sent som i 1896 provokerede Johs. V. Jensen borgerskabet med romanen "Danskere", for seriøs prosa krævede endnu *Danske*. Men så gik det stærkt. I dag lyder Dronningens *Vi danske* pudsigt i unge ører. – De hybride dannelser *-aner*, *-eser* osv., er der flere af, og de er ældre end *-sker*, men også de er kommet til i nyere tid. Der må have hersket svenske tilstande engang, hvor *indian* betød 'en fra Indien, evt. rødhud' (belagt så sent som 1738), **cuban* 'en fra Cuba' og *kines* 'en fra Kina' (belagt indtil 1923!). Hybrider har som ovf. sagt mudret vort felt betydeligt. – Vi ser altså,

at et suffiks' langsomme, men sikre opsving gennem sproghistorien bringer forvirring i etnonymerne. Fordi man hverken holder fast i traditionen som islandsk og (i mindre grad) svensk – eller helhjertet går over til det nye.

Her vil det være på plads at indskyde et forhold, som man skulle tro havde givet kaos, men som faktisk kun har få ting på samvittigheden. Moderne dansk er stærkt præget af FREMMEDORDS-JUSTERING. Dvs. udtaleændringer efter det påg. fremmedsprog, så at udtalen nærmer sig, eller helt når, den valbyfremmede udtale (den udtale, man, in casu danskere, bruger, når man taler fremmedsproget). De sidste 100 år er stærkt præget af slige justeringer i franske, tyske, engelske, svenske, sågar italienske og spanske fremmedord: [*ga bæP*, *ham bā'*, *höl*, *di æ·d-ī-n*, *misjLæP'sjLlō*, *sjanti*, *pLæ-P* > *gabā*, *hambu-i*, *h-l*, *diæ·d-ī-n*, *mikLæP'sjLlō*, *kjanti*, *pLæi-n*]. Man kunne vente, at disse justeringer prægede vort felt, med besværlig variation og derivation til følge. For de gør sig stærkt gældende ved geografiske navne: Alene i min tid er der sket kraftige ændringer i *Ny York*, *Florens*, *Bryssel*, *Afrika*, *Genferkonventionen* og talrige andre. Men ikke lande! For her er traditionen, at man fastholder den gamle, ofte meget danske form og stavemåde. Af justeringer fra de sidste 200 år har der vist kun været det nævnte *Ungern* > *Ungarn* (der har lagt gift ud for adj. *ungar(n)sk*) samt de lærdes kamp for oldgræsk udtale og bogstav-pendanter: *Macedonien* > *Makedonien* og [*si·b-n* > *kyb-n*]. Og så ét navn til: *New Zealand*. Indtil 1960 var der flertal for *Ny Seland*, vel at mærke i talesproget, for skriftligt var det allerede blevet gammeldags. Men herefter triumferer den engelsk-justerede [*nju(·)si·ī æ·n(d)*], et typisk dansk kompromis. Havde vi holdt fast ved skrivemåden <Ny Seland>, var det sikkert aldrig sket. Og det skulle vi have gjort. Sproget hævner vort dum-snobberi, for det er ganske umuligt at derivere et adj. af den nye form. Appellativet går nogenlunde, selvom det ikke lyder kønt: *newzealænder* (og der er problemer med samskrivningen), men adjektivet er umuligt at danne sproget på grundlag af den eng.-prægede grundform: ***[nju(·)si·ī æ·n(d)sk]*. Det skyldes den XENOFOBI, jeg har opdaget i sprogene. Ganske uanset sprogbrugerens holdning til fremmede og deres sprog, så nægter hans eget sprog den ultimative integration af hjemligt og fremmed. Det er således komplet umuligt på dansk at bøje *coq au vin* i bestemthed, når dette udtales med den nasalvokal, der i dag er helt dominerende. Ligeledes er det umuligt at flertalsbøje *tennisminded*, når dette har det fra eng.

lånte suffiks. (Det går fint med det danske). Man må også sige, at sproget strejker ved kombinationen flertals-s og -ene: ***partiesene, **fotosene, **cowboysene*.

Min anden kaos-grund, som må gælde alle sprog, men dog bør nævnes, er, at vort felt nødvendigvis må være stærkt præget af låneord til alle tider. I vort oprindelige urnordisk eller vikinge-dansk var der naturligvis kun ord for de vigtigste fremmede lande og folk, især de nærmeste. Så snart man for alvor bliver globetrotter, låner man navnene fra det pågældende sted. Hvad skulle man ellers gøre? Vi ser her bort fra de ret få øgenavne. Det betyder, at vi får en masse fremmed lydstof og også fremmed derivation ind i sproget. Her kommer fx de mange navne på -ia – opr. fra latin – ind i ords-katten og også disses afledninger på -an, der jo opr. begge er ganske udanske. -ia udtales normalt -ja eller, eller ændre efter tysk forbillede > -jen, men dette j er fonotaktisk fremmed, og det giver problemer ved afledning. Vi kan ikke sige ***belgisk, **bulgarisk* og vælger så regelløst enten at droppe det (*bulgarsk*) eller at aflede med -isk (*belgisk*). Mange af de unikke afledninger skyldes netop lån fra fremmedsproget: *spaniol, polak, cypriot, monegask(er)*.

Den tredje kaos-grund er, at vi ud over det just nævnte låneri af den stedlige form også i en periode har lånt ganske kraftigt fra tysk, både højtysk og nedertysk (inkl. holl. sømænd). Herfra fik vi de mange landenavne på -ien istf. -ia: *Spanien, Bulgarien* osv. samt *Tyrkiet* (nty. *die Türkei*), med dets helt udanske bestemthedsform. Også det så kerner-dansk udseende *franskmand* er lånt fra denne kilde. Dét hed jo tidligere, efter fransk – men sikkert også formidlet gennem tysk – *franzos*, der nu især huskes som en grim sygdom, man måske let pådrog sig i det land. Også det bragte forvirring, da vi nu ellers kun har *nordmand* og det arkaiserende *engelskmand* samt det helt specielle fra engelsk indførte *kinamand* – for slet ikke at tale om de neuroser, det måtte påføre den anden halvdel af menneskeheden. – Flere eksempler. Vi har ikke bare lånt *Italien* fra tysk, men også den tyske særhed at aflede det uden afkorting: *italiensk, italiener*, hvad der også er en undtagelse i tysk. Det har dog fået den vistnok utilsigtede virkning, at både vi og tyskerne kan skelne mellem *italiensk* og *italisk*. – Krast tysk er *Grækenland*, hvis tyske ophav passer fint til *Griechen* og *griechisch*; N^oet i landenavnet er det n, der regelmæssigt optræder i bøjningsformer af *Griechen* og sammensætninger hermed. Men i dansk er det jo en hund i et spil kegler, der passer lige elendigt til den gamle form *græke* og den lidt efter 1700 nydannede *græker*; dermed får vi den komplet abnorme triade *Grækenland – græker – græsk*. – Fra tysk kommer derivativet -isk ind i dansk, ikke blot i etnonyme adjektiver. Den opr. danske form svarende hertil var -sk. I de etnonyme adj. er -isk givetvis opr. bestemt af konkrete tyske ord,

ikke af fri dansk orddannelse med det nye derivativ. Dermed har vi – ulykkeligvis kunne man sige, hvis man elsker orden og hader kaos – fået to beslægtede derivativer i sproget at jonglere med, men dét mestrer vi ikke. Der råder kaos, som det fremgår ovenfor. Fra tysk kommer også endelsen *-ern*, ikke blot om tyske områder som Bayern, Pommern, men også om u-tyske som Cypern. De skaber ravage i dansk, for selvom vi har de to ord *ager* og *egern*, strider de imod dansk sprogfølelse, så at vi fristes til at indskyde et *e*: *Pommeren* osv. Det giver for det første dobbeltformer, for det andet kan vi ikke lade være med halvt om halvt at opfatte *-eren* som en bestemthedsform, hvad der er rodet, fordi dansk som nævnt stort set ikke har bestemthedsformer i ægte område-proprier (*Middelhavet* etc. er ikke ægte proprier). For det tredje giver de tyske former grus i afledningerne: *bajersk*, *pommersk* osv., eftersom disse i forhold til de rent tyske former er dannet med et unikt tab af *-n* (ej stavelsestab). – De mange tyske lån har altså givet vort felt et stærkt særtysk islæt – oven i mødet mellem dansk og originalsprogene.

Den fjerde kaos-grund er mere svævende, men alligevel vigtig. Dansk har fjernet sig mest og hurtigst fra det fællesnordiske grundprog. Det gælder helt klart fonetisk, bøjningsmæssigt og syntaktisk, og jeg har i Brink 2004 vist, at det sandsynligvis også gælder leksikalsk. Lad os derfor gå ud fra, at det også gælder mht. afledning, jf. ovenfor. Da fonetiske og grammatiske ændringer som bekendt stærkt tenderer mod at indebære simplificeringer, skulle man tro, at dansk havde fået det simpleste aflednings-system på vort område. Når det modsatte er tilfældet, vil jeg forklare det med, at simplificeringerne i dansk kun har gjort ondt værre, fordi det hele tiden er væltet ind med nye sære navne og former. Halvhjertet ny-afledning og simplificering skaber her kun større forvirring, sml. islandsk og svensk. Skulle de have battet noget, skulle de have været ligeså radikale som i engelsk.

Den femte og sidste kaos-grund er navnets hellighed. Der bor stadig en hel del navnemagi i os, og dén favoriserer, at vi ikke tilpasser det fremmede etnonym til vort sprog, men tværtimod udskifter traditionelle former med fremmede. Folk tror ubevidst ikke blot, at Gud har skabt modersmålene. Mht. proprier tror folk, at Han har skabt én form, som bæreren kender bedst, og hvorefter alle sprog have sig at rette. Jeg har således diskuteret Hollands navn med en sprog”forsker”, der beklagede, at dansk var det skandinaviske sprog, der nødigst gik over til den ”korrekte” form, *Nederland*. Jeg gjorde hende opmærksom på, at Gud ikke har anbragt noget skilt dernede med landets rette navn, hvorfor hvert sprogs navn er lige korrekt. Nej, nej, det kunne umuligt være korrekt, at både en vigtig del af landet og selve landet hed det samme. Det er naturligvis samme navnemagi, der er på spil, når danskere opfatter *Nuuk* som mere korrekt

end *Godthåb* – i dansk, Gud hjælpe mig. Eskimoerne ved åbenbart bedst, hvad Gud har villet kalde dén by én gang for alle. – Denne navnehellighed er klart nok større i dansk end i engelsk og islandsk. I engelsk, specielt amr.-eng. kan man rask væk kalde sine børn *Pearl, Joy* og *Lovelace*. Noget tilsvarende vover de færreste danske (8 *Perle*'r i 1989). Vigtigere er det imidlertid, at eng. og isl. har langt større respekt for deres egne sprogtraditioner, end dansk har. Eng. fastholder som bekendt en lang række bynavne, der i dansk har fået original-form: *Milan, Florence, Naples, Athens, Brussels, Geneva, Munic, Gothenburg, the Hague, Rome, Moscow, Warsaw*. Og isl. er endnu bedre: *Perluhöfn* (Pearl Harbour!), *Miklagarður* (Byzans/Konstantinopel/Miklagård/Istanbul), *Kænugarður* (Kijev), *Parísarborg, Lundúnir, Óðinsvé, Áróss, Björgvin, Gautaborg*. Bevares, det er især det mere puristiske skriftsprog – i daglig tale siges mest *Odense, Bergen* osv., men viljen er der. Når man fastholder den traditionelle form, bliver afledning langt simplere. Islænderne behøver fx ikke at bekymre sig om *bajersk/bayrisk*: Til *Bæjarland* dannes smertefrit *bæjarlensk*. Hvis vi selv var ligeså lidt fremmed-snobbende, kaldte vi verdens førende by for *Ny Jorvig*, dens navn er endda opr. dansk.

På baggrund af etnonymernes regel-kaos er det bemærkelsesværdigt, at der næsten ikke er opstået nye, regelmæssigere alternativer siden 1900. Det eneste gedigne tilfælde er *tyrker*, men det er jo helt specielt: *Tyrk* blev indtil 1970'erne næsten kun brugt i *bande som en tyrk*. Herefter fik man pludselig langt større behov for et etnonym, så det er ikke mærkeligt, at det mere regelmæssige *tyrker* nu vandt frem. Tilsvarende nydannelser som *tjekker, slovakker, letter* findes alle på Internettet, men de er stadig marginale og individuelt prægede. – Som barn undrede jeg mig over formen *israeler*; jeg syntes, det burde hedde *israelit*, for ideen med Israels oprettelse i 1948 var jo netop, at jøderne atter kunne blive israelitter. Formen *israeler* er utvivlsomt bestemt af eng. *Israeli*, men problemet er det samme i eng.: Hvorfor ikke *Israelite*? Forklaringen er vel dels den samme som ved *tyrker*: Man talte minimalt om israelitter, og kun i ganske afgrænset kontekst; pludselig bliver der så et langt større behov for at omtale borgere i Israel. Men der ligger sikkert også en lille cadeau til jiddisch. Og nu til fjenden. Selvfølgelig kunne vi ikke kalde palæstinenserne – som ikke havde heddet noget før – *filistre* (nogle kunne måske have lyst til det). Sagligt set, fordi de gamle filistre, selvom deres navn er afledt af *Palæstina*, ikke var det samme folk (i ældre udg.) som palæstinenserne; de sidste taler syd-semitisk, også kaldet arabisk, mens hine talte en mellem-semitisk dialekt, som var umiddelbart forståelig for jøderne. – Der har været forskýdninger siden 1900, fx er *dansker* som nævnt vundet frem på bekostning af *dansk*; *japaneser* er blevet gammeldags, *spanioler* er blevet let lavsocialt, og formen *ungarnsk* er blevet

almindeligere. Men nye regelmæssigere former, nej. Man kunne ellers så udmærket have tænkt sig nye former som ***fransker*, ***finner*, ***portugaler*, ***italier*, ***montenegroer* eller – i kvindesagens navn – ***nordperson*. Navnemagien har hindret det alt sammen.

Navnemagi er uløseligt forbundet med navne-tabu. Vi har i dansk et påfaldende stort antal mere eller mindre tabuerede etnonymmer: *australneger*, *Burma*, *Ceylon*, *England* (må ikke bruges om Storbrit.), *Falklandsøerne* (Information forsøgte sig under F.-krigen med *Malvinerne*, for også under den krig var man på det gale hold. Avisen bruger heller ikke gerne *Amerika* om USA, ligesom man tøver med *De Britiske Øer* inkluderende Irland), *de indfødte* (altid om en konkret farvet bef.; om fx Paris' indbyggere er det en vits), *de vilde* (om en konkret teknisk primitiv bef.), *franskmand*, *nordmand*, *islænder*, *Jugoslavien* (skønt det i dag er en stat, foretrækkes *Eks-Jugoslavien*), *eskimo*, *Godthåb* (o.a. grønlandske byer), *Helsingfors*, *Holland*, *Makedonien*, *mongol*, *indianer*, *Israel*, *jøde* (intet tabu i dag, men før krigen sparede man på dét ord, min farmor dæmpede fx altid stemmen, når hun brugte det), *neger* (ikke et etnonym, men må heller ikke indgå i etnonymmer som *Cubas negre*. Noa-ordet er *sort*, men det er også let tabueret til fordel for *mørk* el. *farvet*. Dermed bliver det umuligt at omtale hele den negroide (også tabueret!) race (do.), men det gør ikke noget, for det bør man heller ikke), *Palæstina*, *Peking*, *Persien*, *Rusland* (indtil 1989, jf. ovf.), *Polak*, *Schlesien*, *Stettin* (o.a. polske steder), *bosniske serbere* (bør if. visse venstreorienterede hedde *serbiske bosniere*, skønt de dog, hvad de end har bedrevet, ér etniske serbere), *sigøjner*, *Slesvig* (i dag svagt tabueret til fordel for *Schleswig*, tidligere stærkere tabueret til fordel for *Sønderjylland*), *spaniol*, *tater*, *Østtyskland* (var før 1990 tabueret til fordel for *DDR*, men regnes også i dag for ukorrekt om den østlige del af det nuv. Tyskland). Og stærkt korrekthedsstræbende foretrækker – som svensk – *finlænder* istf. *finne*. Hele vort felt er tabu-befængt. Aldrig er jeg blevet så sprogligt skoset, som da jeg engang kom til at sige *herlufsholmer* til Jens Normann Jørgensen, for Gud har nu engang fastsat, at alumnerne dér er *herlovianere*; det var tydeligvis et personligt overgreb. Og Asgerd Gudiksen har lært mig, at lollikerne reagerer ligeså skarpt, hvis man ikke kalder dem *lollændere*. Respekt om de rette navne – og tabu om de gale! Denne respekt fører da dels til større konservatisme på området dels til større fremmed-snobben end ellers i sproget – fremmede lydformer og fremmed afledning bevares. Ve den, der siger *Cypernboer* eller *Maltaborger*!

EFTERSKRIFT. Den røde tråd i ovenstående er min undren og beklagelse over det etnonyme kaos. Dette er min officielle mening. Min personlige mening er imidlertid, at når jeg nu med

møje og besvær har fået inderliggjort mit modersmål på dette punkt, så tåler jeg under ingen omstændigheder regelmæssige former som *tjekker*, ja, knap nok *tyrker* (slet ikke med stød). Hvis jeg var sproggud, ville jeg nok ændre dansk – blot ikke nu. I en tid, hvor almindannelsen ligger i dvale, hvor de unge hverken er bekendt med kongerækken eller deres egne oldeforældre, synes den eneste adgang til åndelig idræt at være sprogets, og netop her udgør vore etnonymer en velegnet eksercerplads.

Litteratur

- Brink, Lars (2004) PIE Feature Synchronism and Word Division in Verner's Law. *Per aspera ad asteriscos. Studia Indogermanica in honorem JENS ELMEGÅRD RASMUSSEN*, Innsbruck: 81-93.
- Dalberg, Vibeke (1974) -boere, -gensere, -nitter og andet købstadsfolk. *Festskrift til Kristian Hald*. København: Akademisk Forlag: 13-31.
- Skautrup, Peter (1944) *Det danske sprogs historie I*. København: DSL.